

8. Ситник В. Ф. Імітаційне моделювання : навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. / В. Ф. Ситник, Н. С. Орленко. – К. : КНЕУ, 1999. – 208 с.

Рецензенти:

Івануса А.В. – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки та менеджменту деревообробних підприємств, Національний лісотехнічний університет України;

Криховецька З.М. – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

УДК 336.1.07: 330.342.11 (477)

ББК 65.262.1: 65.261.94

Квасницька Р.С.

ДОМОГОСПОДАРСТВО ЯК ІНСТИТУТ ФІНАНСОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ

Університет банківської справи НБУ (м. Київ),
Міністерство освіти і науки,
молоді та спорту України,
кафедра банківської справи,
04070, м. Київ, вул. Андріївська, 1,
тел.: 0444625305,
e-mail: ubs@ubs.gov.ua

Анотація. У статті обґрунтовано місце та роль у забезпеченні ефективної акумуляції фінансових ресурсів у державі домогосподарств як інституту фінансового ринку.

Ключові слова: домогосподарство, фінансовий ринок, інститут фінансового ринку, заощадження.

Annotation. In the article grounded place and role in provided effective accumulation of financial resources in the state of households as to the institute of financial market.

Key words: household, financial market, institute of financial market, savings.

Вступ. Сектор домогосподарств виступає самостійним джерелом економічного зростання та одним з провідних визначальних факторів розвитку економічної системи в цілому, оскільки він поєднує в собі реалізацію певної форми власності й економічних інтересів економічних суб'єктів. Сектор домогосподарств впливає на якісну структуру ВВП, сприяє переходу до інноваційного типу економічного зростання. У той самий час домогосподарство виступає одним з інститутів фінансового ринку, який уособлює найбільші інвестиційні та заощаджувальні можливості щодо формування вільних фінансових ресурсів – об'єкта купівлі-продажу на даному ринку.

Дослідженню питань сутності та ролі домогосподарств у розвитку економіки держави, функціонуванні вітчизняного фінансового ринку присвячені праці таких вітчизняних науковців: Є.Болотіної, В.Гневишевої, А.Горбачик, М.Іващенко, Т.Кізіми, С.Красножон, Ю.Статкевич та інших. У той самий час обґрунтуванню ролі й аналітичній оцінці домогосподарств як інституту фінансового ринку, дослідженню впливу інвестиційної та заощаджувальної діяльності домогосподарств на ефективність розвитку економіки держави в цілому не приділялося належної уваги.

Постановка завдання. Дослідження місця та ролі домогосподарств як інституту фінансового ринку в забезпеченні ефективної акумуляції фінансових ресурсів у державі.

Результати. Фінансовий ринок не може існувати незалежно від загальних суспільних й економічних умов, які його оточують. Він є невід'ємною частиною всієї економіки. Водночас виділені нами сегменти фінансового ринку та їх функціональні інститути шляхом сприяння руху капіталу (заощаджень) від власників до найефективніших

споживачів формують засади стійкого розвитку як окремих суб'єктів економічних відносин, так і суспільного розвитку в цілому.

У національній доповіді “Новий курс: реформи в Україні 2010–2015” зазначається: “Стійким може бути тільки такий суспільний розвиток, який спирається на конкурентоспроможну економіку; розвинений внутрішній ринок; національний виробничий комплекс, що всебічно використовує потенціал транснаціонального капіталу і гарантує економічну безпеку країни; збалансовану соціальну структуру та ефективну політичну систему” [1, с.9].

Розвиток будь-якої системи визначається ефективністю функціонування всіх її складових. Тому забезпечити ефективне функціонування фінансового ринку країни можливо, лише приділяючи однаково значну увагу всім його інституційним суб'єктам: нефінансовим корпораціям, фінансовим корпораціям, домогосподарствам, органам державного та недержавного регулювання. Між інституційними суб'єктами фінансового ринку постійно відбувається кругообіг фінансових ресурсів. У цьому кругообігу домогосподарство посідає особливе місце, адже попри те, що домашні господарства є основними споживачами товарів і послуг, у сучасних умовах вони стають дедалі активнішими заощадниками, а також потенційними інвесторами вітчизняної економіки, вкладаючи тимчасово вільні кошти в різноманітні фінансові інструменти [2, с.298]. Розвиток ринкових відносин не тільки забезпечив передумови для входження домогосподарства в національну економіку як рівноправного суб'єкта, а й відкрив нові форми його фінансової поведінки.

Так, М.В.Іваненко відмічає, що раніше фінансова поведінка домогосподарств була обмежена рамками ощадної й кредитної, а створення нового інституціонального середовища відкрило потенційні й легальні можливості різноманітним формам фінансової поведінки [3].

Домогосподарства є носіями інвестиційних ресурсів в економіці. Їх основа – фінансові рішення, що приймаються домашніми господарствами за умов формування заощаджень – обрання інструментів накопичення [4].

Тому саме домогосподарства забезпечують економіку країни вільними грошовими ресурсами за рахунок своїх заощаджень у комерційних банках, накопичення коштів на пенсійних рахунках, інвестування коштів у паї інвестиційних фондів.

Зазначимо, що питання трактування суті поняття “заощадження” є всебічно досліджуваним зарубіжними і вітчизняними вченими-економістами, однак сьогодні серед них не сформовано єдиної думки щодо нього. Найбільш ґрунтовно це поняття в ракурсі домогосподарств розкрито Т.О.Кізімою, яка зазначає, що “заощадження домашніх господарств є частиною доходів населення, яка залишається після сплати обов'язкових платежів та здійснення поточних споживчих витрат і яку члени домашніх господарств вкладають передусім у фінансові (рідше нефінансові) активи з метою отримання майбутніх доходів або відкладають (виводять на певний період часу з особистого користування) з метою задоволення майбутніх потреб” [2, с.300].

Домінування домогосподарств, тобто фізичних осіб, у процесі формування заощаджень – явище об'єктивне, першоосновою для якого є їх виключна роль у відносинах власності на фактори виробництва й економічні ресурси та, відповідно, розподілі валового внутрішнього продукту. Із цього виходить і виняткова роль домогосподарств як індивідуальних учасників на фінансовому ринку. Об'єктивний характер цього явища та домінування приватної власності в ринковій економіці зумовлюють необхідність детального аналізу питання про фінансово-інвестиційну політику індивідуальних інвесторів, які відносяться до основної групи за характером участі в інвестиційних процесах на фінансовому ринку [5, с.98].

Діяльність домогосподарств є багатостороннім явищем, що включає в себе як безпосередньо процес утворення заощаджень, так і сам процес індивідуального інвестування в інструменти фінансового ринку. Таким чином, індивідуальна інвестиційна полі-

тика виступає осмисленою діяльністю домогосподарств, спрямованою на отримання певних цілей і результатів. Її виділення дає змогу розглядати й аналізувати всю сукупність факторів екзогенного та ендогенного характеру, що впливають на параметри заощаджень та інвестицій фізичних осіб в об'єкти фінансового ринку [5, с.99].

Отже, заощадження домогосподарств можуть потрапляти або в канали прямого руху фінансових ресурсів (купівля цінних паперів), або в канали опосередкованого руху фінансових ресурсів через фінансових посередників і стають при цьому інвестиціями. Обидві ці форми інвестування є активними, тобто такими, що беруть участь в обігу ресурсів на фінансовому ринку й тим самим сприяють розвитку як реального сектору, так й економіки в цілому.

В Україні у 2000 році налічувалося близько 17,68 млн домогосподарств. За 2001–2011 роки вже відбулося значне зменшення кількості домогосподарств і нині їх кількість становить тільки 16,98 млн (табл. 1). Причому спостерігається подальше зменшення кількості домогосподарств, що є негативним явищем щодо можливостей зростання заощаджень цього сектору економіки України.

Реалізація ощадних стратегій окремих домашніх господарств визначає основні тенденції розвитку ощадного процесу, що розвивається в межах національної економіки. Поняття “ощадна стратегія” у цьому разі трактується як сукупність фінансових рішень домашнього господарства щодо обрання форми заощаджень, а також як такий, що є поза межами поточного періоду, план його дій стосовно здійснення заощаджень [4].

Таблиця 1

Кількість і середній розмір домогосподарств у 2000, 2005–2012 роках*

Дата	Кількість домогосподарств, тис.	Середній розмір домогосподарств, осіб
1	2	3
01.01.2000	17 679,6	2,76
01.01.2005	17 539,4	2,62
01.01.2005 у відсотках до попереднього року	99,21	94,93
01.01.2006	17 417,5	2,61
01.01.2006 у відсотках до попереднього року	99,30	99,61
01.01.2007	17 341,1	2,60
01.01.2007 у відсотках до попереднього року	99,56	99,61
01.01.2008	17 199,0	2,60
01.01.2008 у відсотках до попереднього року	99,18	100,0
01.01.2009	17 096,8	2,60
01.01.2009 у відсотках до попереднього року	99,41	100,0
01.01.2010	17 050,3	2,60
01.01.2010 у відсотках до попереднього року	99,73	100,0
01.01.2011	17 022,7	2,59
01.01.2011 у відсотках до попереднього року	99,84	99,61
01.01.2012	16 984,1	2,59
01.01.2012 у відсотках до попереднього року	99,77	100,0
01.01.2012 у відсотках до 01.01.2000	96,07	93,84

*Складено автором за даними [6].

Аналізуючи динаміку заощаджень у період 2002–2011 рр., зауважимо, що, починаючи з 2005 р., почалось істотне зростання заощаджень в іноземній валюті та в цінних паперах. Проте з початком кризи різко знизилися обсяг грошових вкладів у цінних паперах і нагромадження нефінансових активів, стрімко зросли заощадження в іноземній валюті, що, насамперед, пов'язано зі швидкою девальвацією гривні (з початку 2009 р. гривня втратила близько 40% своєї вартості).

Сьогодні домогосподарства відіграють важливу роль в економіці України (табл. 2), частка яких у кінцевому використанні валового внутрішнього продукту становить 63,4%, підтверджує їх перевагу та значення при використанні ВВП.

Таблиця 2

Динаміка валового внутрішнього продукту за основними категоріями кінцевого використання за 2005–2010 роки*

Показники	Роки							
	2005	2006	2007	2008	2009	2010		
						Значення	Зміни (+, -) до	
							2005 року	2009 року
ВВП, у фактичних цінах, млн грн	441 452	544 153	720 731	948 056	913 345	1 082 569	+ 641 117	+169 224
Кінцеві споживчі витрати:								
1) домашніх господарств	252 624	319 383	423 174	582 482	581 733	686 082	+433 458	+104 349
частка у ВВП, %	57,2	58,7	58,7	61,4	63,7	63,4	+6,2	-0,3
2) некомерційних організацій, що обслуговують домогосподарства	4 727	5 173	6 445	7 257	7 079	8 222	+3 495	+1 143
частка у ВВП, %	1,1	1,0	0,9	0,8	0,8	0,8	-0,3	-
3) сектору загального державного управління	80 528	100 350	128 962	169 163	184 014	219 926	+139 398	+35 912
частка у ВВП, %	18,2	18,4	17,9	17,9	20,2	20,3	+2,1	+0,1

*Складено автором за даними [7].

Головною відмінністю витрат вітчизняних домогосподарств від домогосподарств розвинених країн є те, що значна частка в їх витратах відводиться придбанню товарів і послуг (82% у 2011 році), у той час як у розвинених країнах вони, як правило, не перевищують 25–30% (табл. 3).

Так, у 2011 році доходи домогосподарств становили 1 251 005 млн грн, що в порівнянні з 2010 роком становить зростання на 149 830 млн грн, або на 13,6%. Водночас заощадження домогосподарств зменшилися на 53 842 млн грн, або на 32,09%.

Таблиця 3

Витрати та заощадження домогосподарств України за 2005–2011 роки*

	Роки						
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
У мільйонах гривень							
Витрати та заощадження – усього:	128 796	381 404	623 289	845 641	894 286	1 101 175	1 251 005
- придбання товарів і послуг	115 887	306 769	509 533	695 618	709 025	832 313	1 024 249
- доходи від власності (сплачені)	158	3 523	16 924	30 406	37 831	28 844	29 053
- поточні податки на доходи, майно та інші сплачені поточні трансферти	8 488	25 461	49 053	67 606	67 053	72 251	83 778
- нагромадження нефінансових активів	3 099	4 444	9 939	29 515	10 493	19 578	30 856
- приріст фінансових активів	1 104	41 207	37 840	22 496	69 884	142 289	83 069
Заощадження	4 263	45 651	47 779	52 011	80 377	167 767	113 925
У відсотках до загальної величини витрат і заощаджень							
Витрати та заощадження – усього:							
- придбання товарів і послуг	89,98	80,43	81,75	82,26	79,28	75,58	81,87
- доходи від власності (сплачені)	0,12	0,92	2,72	3,60	4,23	2,62	2,32
- поточні податки на доходи, майно та інші сплачені поточні трансферти	6,59	6,68	7,87	7,99	7,50	6,56	6,70
- нагромадження нефінансових активів	2,41	1,17	1,59	3,49	1,17	1,78	2,47
- приріст фінансових активів	0,86	10,80	6,07	2,66	7,81	12,92	6,64
Заощадження	3,31	11,97	7,67	6,15	8,99	15,24	9,11

*Складено автором за даними [8, с.187].

Це пояснюється зростанням витрат даного інституту фінансового ринку, пов'язаних із придбанням товарів і послуг на 191 936 млн грн, або на 23,06%; сплачених доходів від власності на 209 млн грн, або на 0,7%; поточні податки на доходи, майно та інші сплачені поточні трансферти на 11 527 млн грн, або на 15,95%.

Як бачимо, рівень доходів і структура витрат домогосподарств тісно взаємопов'язані. Уперше це дослідив Е.Енгель, який стверджував, що зі зростанням доходу ча-

стка витрат на харчування зменшується; витрати на одяг, житло, опалення й освітлення змінюються порівняно менше, несуттєво, а частка витрат на задоволення культурних та інших нематеріальних потреб помітно збільшується. Потреби споживачів задовольняються від простіших (актуальних) до вищих залежно від доходів. Сім'ї з низькими доходами витрачають більшу частину своїх доходів на харчування, одяг, житло. Ця закономірність, яка отримала назву "закон Енгеля", визначає еластичність попиту щодо доходу [9].

Висновки. Отже, за вищевикладеним можна стверджувати про важливість домогосподарств в інституційній структурі фінансового ринку, яка полягає в тому, що:

– підвищення добробуту домогосподарств і поліпшення їх фінансових зв'язків з різними сегментами системи інститутів фінансового ринку забезпечують економічну стабільність та подальший розвиток економіки країни;

– заощадження домогосподарств являють собою джерело інвестицій, що є важливим фактором розвитку як реального сектору, так і вітчизняної економіки в цілому;

– активізація участі домогосподарств у функціонуванні різних сегментів фінансового ринку уможливорює залучення великої кількості індивідів до інвестиційного процесу, підвищення ринкової культури інвесторів, а також робить вітчизняний фінансовий ринок менш чутливим до поведінки іноземних інвесторів;

– за наявності зменшення активності діяльності домогосподарств є ризик порушення функціонування не лише системи інститутів фінансового ринку, але й економіки країни в цілому, оскільки домогосподарства – це не лише окремий інститут системи фінансового ринку, а й незамінна сполучна ланка між усіма елементами економічної системи.

1. Новий курс: реформи в Україні 2010–2015. Національна доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця [та ін.]. – К. : НВЦ НБУВ, 2010. – 232 с.
2. Кізіма Т. О. Фінанси домогосподарств: сучасна парадигма та доміанти розвитку : монографія / Т. О. Кізіма. – К. : Знання, 2010. – 431 с.
3. Іващенко М. В. Мотиви фінансової поведінки домогосподарств та вплив неекономічних чинників на її характер [Електронний ресурс] / М. В. Іващенко. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/>.
4. Болотіна Є. В. Домогосподарство в системі інститутів ринкової інфраструктури України [Електронний ресурс] / Є. В. Болотіна. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/>.
5. Красножон С. В. Інвестиційна діяльність індивідуальних інвесторів / С. В. Красножон // Управління у сфері фінансів, страхування та кредиту : тези доп. всеукр. НПК, 8–10 листоп. 2009 р. – Л. : Вид-во Нац. ун-ту "Львівська політехніка", 2009. – С. 98–100.
6. Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2012 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств) : стат. зб. [Електронний ресурс] / Держ. служба стат. України. – Режим доступу : <http://www.sumy.ukrstat.gov.ua/>.
7. Валовий внутрішній продукт за категоріями кінцевого використання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sumy.ukrstat.gov.ua/>.
8. Україна у цифрах 2011 : стат. зб. / за ред. О. Г. Осавуленко. – К. : Держ. служба стат. України, 2012. – 250 с.
9. Демидович М. В. Проблеми розвитку домогосподарств вимагають державної уваги та підтримки [Електронний ресурс] / М. В. Демидович, О. М. Демидович. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/>.

Рецензенти:

Лук'янова В.В. – доктор економічних наук, професор кафедри економіки підприємства і підприємництва Хмельницького національного університету;

Михайловська І.М. – кандидат економічних наук, доцент, завідувачка кафедри фінансів та банківської справи Хмельницького національного університету.